

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ МЕНАСИВА В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті проведено аналіз наявних класифікацій мовленнєвих актів. Вивчаються деякі проблеми класифікацій мовленнєвих актів, зокрема виділення мовленнєвого акту менасива в окремий клас. Проаналізовано семантичні категорії менасива на основі тактико-ситуативного підходу. Представлено різноманітність варіантів граматичного та лексичного оформлення мовленнєвого акту менасива в англійській мові.

Ключові слова: мовленнєвий акт, комунікативний намір, перформатив, ілокутив, каузативне дієслово, менасив.

В статье проводится анализ существующих классификаций речевых актов. Изучаются некоторые проблемы классификаций речевых актов, в частности выделение речевого акта менасива в отдельный класс. Проанализированы семантические категории менасива на основе тактико-ситуативного подхода. Представлено разнообразие вариантов грамматического и лексического оформления речевого акта менасива в английском языке.

Ключевые слова: речевой акт, коммуникативное намерение, перформатив, иллокутив, каузативный глагол, менасив.

The present paper deals with various approaches to the issue of speech communication. Some problems of classifications of speech acts are analyzed, especially singling out the speech act of menace into the separate class. Semantic categories of menace that are based on tactical situational approach are analysed. The variety of grammatical and lexical peculiarities of speech act menace in English is drawn.

Key words: speech acts, communicative intention, performative, illocutive, causative verb, menace.

Докладний підхід до вивчення мови, початок якому було покладено в лінгвістичній прагматиці Дж. Остіном і Дж. Серліо, трактує мову людини як діяльність, спрямовану на досягнення мовцем певної комунікативної мети. За такого підходу процес спілкування розглядається як інтеракція, що здійснюється за допомогою одиничних комунікативних дій (актів), скоєних учасниками комунікації в певних обставинах і з певного приводу. Акти комунікації протікають в умовах відповідного комунікативно-прагматичного простору, контексту, який створює мовець навколо себе в кожному комунікативному акті [6, с. 7].

Мовленнєвий акт менасив, який реалізує погрозу адресату, є ілокутивним актом, посідаючи проміжне місце між наказом й обіцянкою в поєднанні з негативною емоцією. Перспективним напрямком дослідження менасива як комунікативної одиниці є його розгляд із погляду теорії мовленнєвих актів. Ця теорія вважається ядром прагматичної науки.

У вузькому сенсі теорія мовної діяльності виступає як назва однієї конкретної теорії, яка

поширюється за кордоном, привертаючи на себе увагу вітчизняних учених, що розробляють проблеми мовної комунікації як у теоретичному, так і прикладному аспекті, дозволяючи сфокусувати увагу на докладному описі внутрішньої структури розуміння мовленнєвого акту, що є елементарною ланкою мовного спілкування, і виявити комунікативні закономірності функціонування мовленнєвих актів різних типів.

Комунікативна категорія погрози тісно пов'язана з емоціями та характеризується частотністю вияву в міжособистісному спілкуванні, має багатий набір засобів мовленнєвого вираження. Усе це привертає увагу вчених різних спеціалізацій та наукових інтересів. Частковий розгляд менасива та його мовленнєвих реалізацій має місце у працях Н. Д. Арутюнової, А. Вежицької, Р. В. Шиленко, З. Вендлера, Ю. М. Малінович і С. М. Семенової, Г. Г. Почепцова та ін. Зокрема, досліджено співвідношення семантичної категорії страху і погрози як причинно-наслідковий зв'язок інтелектуальної природи [7, с. 213]. Виділено класифікації

комунікативно-прагматичних класів речень менасивного типу, страху й побоювання [2, с. 160].

Проаналізовано семантичні категорії менасива і застереження на основі тактико-ситуативного підходу: до предмета лінгвістичного дослідження включено певний набір ситуацій, а також мовленнєвих форм вираження реакцій на акт менасива [1, с. 180].

Вираження комунікативного акту менасива в мові є яскравим прикладом того, як взаємодіють мовна форма й виражений нею зміст у комунікативному середовищі. Це пов'язано з тим, що, наприклад, в англійській мові в погрози немає специфічних мовних засобів вираження. Тим не менш, сенс погрози виражається й розпізнається учасниками комунікації в певних умовах під час проголошення таких висловлювань, як *I will kill you*, і вживання майбутніх форм англійського дієслова типу *I will be back*.

В останні роки в лінгвістиці було зроблено спроби проаналізувати менасив на матеріалі різних мов з боку різних теоретичних позицій. Тим не менш, у проведених дослідженнях здебільшого не враховувався той факт, що проблема опису комунікативної дії погрози лежить в особливій площині досліджень, що стосується несиметричних відносин між формою висловлювання і його змістом. Отже, **актуальність** цього дослідження визначається інтересом сучасної лінгвістики до функціонування мовних одиниць у дискурсі й вивчення несиметричних відносин між смислом і мовною формою, яка має цей смисл, що стає цікавим, бо коло інтересів вивчення менасивів виходить за межі мовної науки і стикається з питаннями загальнолюдського характеру.

У праці мовленнєвий акт менасива аналізується з позицій прагматично-лінгвістичного підходу до аналізу мови, що привертає увагу не лише до лінгвістичних, а й до екстралінгвістичні параметрів, дозволяючи виявити їх вплив на функціонування мовних одиниць у дискурсі.

Об'єктом дослідження є мовленнєвий акт менасива, що реалізується в комунікативному дискурсі англійської мови.

Предмет вивчення складають універсальні семантичні та граматичні особливості способів вираження інтенції менасива в англійській мові.

Мета роботи полягає в описі умов, що впливають на вибір мовленнєвих засобів. Для досягнення поставленої мети в праці розв'язуються такі **завдання**: знайти мовленнєві реалізації комунікативної категорії погрози в систематизованому вигляді та проаналізувати використання засобів вираження менасива з погляду ефективності вживання для досягнення комунікативної мети. **Матеріалом** дослідження слугували твори англійських та американських письменників переважно другої половини двадцятого століття.

Головна особливість мовленнєвого акту як способу досягнення індивідом певної мети вивчається через аналіз використання в ньому мовленнєвих засобів. Це ключове поняття

прагматики отримує в різних авторів неоднозначну інтерпретацію, що призводить до виникнення різних класифікацій мовленнєвих актів. Комунікативний підхід до вивчення мовних явищ передбачає докладне й різнопланове вивчення мовленнєвих актів усіх типів. Разом із тим, відсутність єдиної, загальноприйнятої класифікації мовленнєвих актів дещо ускладнює дослідження. Із цією трудністю доводиться стикатися і під час вивчення мовленнєвого акту менасива. Кількість наявних нині класифікацій мовленнєвих актів численна. Варіюється і кількість виділених у межах кожної класифікації мовленнєвих актів.

Наявність ліній перетину в різних групах мовленнєвих актів змушує лінгвістів об'єднувати їх у більш великі групи: наприклад, комісиви включаються до класу директивів як різновид зобов'язання; обіцянки, погрозу, застереження й декларування об'єднують в одну групу, семантичний центр якого зміщено в бік перлокутивного ефекту. Пропонується також звести все розмаїття мовленнєвих актів до двох інтенцій мовця і, відповідно, відрізнити тільки інформуючий та активізуючий тип мовленнєвих актів [3, с. 26].

У цьому дослідженні за основу прийнято підхід Г. Г. Почепцова, бо лише він виділив мовленнєвий акт погрози в окремий клас – клас менасива. На основі цього підходу виділяються такі прагматичні типи речень: констатив (речення-твердження), промісив і менасив (речення-обіцянка й речення-погроза), директив (речення-спонукання), перформатив (речення, з проголошенням якого мовець здійснює дію), квеситив (питальне речення в його традиційному розумінні) [4, с. 271-274].

Класифікацію мовленнєвих актів В. І. Карасика побудовано на принципі статусних відносин комунікантів. Поняття статусу, запозичене з соціології, означає позицію індивіда в соціальній системі суспільства, яка визначається за низкою принципів, таких, як приналежність до соціальної групи, рівень освіти, професія, посада, стать і вік. В. І. Карасик розрізнив статусно-марковані мовленнєві акти, вибір яких залежить від статусу комуніканта, і назалежні від статусу статусно-нейтральні форми мовленнєвих актів. Статусно-марковані мовленнєві акти поділяються на статусно-фіксовані і статусно-лабільні. До першої групи належать мовленнєві акти із заданою позицією адресата; до другої – мовленнєві акти, в яких статусний вектор залежить від ситуації спілкування. Саме статусно-маркованим мовленнєвим актом є менасив, бо його реалізація в процесі комунікації має на меті управління діяльністю співрозмовника [5, с. 120].

З урахуванням відмінностей у підходах і поглядах на природу і роль дискурсивних практик із значенням погрози, зазначимо розбіжності термінологічного характеру під час опису цих конструкцій, що свідчить про відсутність єдиного підходу до аналізу синтаксичних одиниць такого класу.

Із цієї причини терміни «погроза», «дискурсивна практика із значенням погрози», «менасивне висловлювання» і «менасив» використовуються як функціональні синоніми.

Емпіричний матеріал показав, що в більшості розглянутих прикладів менасив в англійському тексті реалізується умовними конструкціями, які мають умовно-наслідкові відносини між головною і підрядною частиною складного речення.

Мовна практика показала, що в головній частині умовна конструкція вказує менасивну дію учасника, а підрядна частина містить вказівку, яку необхідно виконати адресату погрози за можливістю покарання з боку адресанта.

Є чимало варіантів граматичного та лексичного оформлення мовленнєвого акту менасива в англійській мові.

В окремих випадках простежується вживання менасива з директивом для повідомлення причини в спонукальному дискурсі:

*I like him not, nor stands it save with us
To let his madness range. Therefore prepare you.
I your commission will forthwith dispatch,
An he to England shal along with you* [20, с. 156].

Щодо лексичних засобів вираження менасива в англійських творах встановлено їх спрямованість на надання емоційного впливу. До цієї групи належать дієслова деструктивної семантики, емоційні вокативи, інвективи, дисфемізми, різні види лексичних підсилювань, а також конотації та асоціації нейтральної лексики, наприклад:

If you ever get credit for my work again, that will be the last time you take credit For anybody's work [17, с. 276].

Засоби номінації агресора й адресата, модальні слова, евфемізми спрямовані на зміну раціональної картини менасива й ґрунтуються на прагненні мовця зберегти свій остаточний намір погрози. До поширених синтаксичних засобів передачі агресії в менасивному акті належать повтори, заперечення, інвертований порядок слів, а також еліптичні конструкції:

With a swift gesture she went up to him, seized him by his loose shirt collar with both hands and shoo him. He struggled to get free of her, but she was strong and violent. Stop it. Stop it. You devil, you swine, you filthy low-down cad [16, с. 48].

Високочастотними в контексті менасива є підсилювальні інвективи *fucking* і *bloody*, які можуть виконувати функцію як прикметника, так і прислівника:

And if you don't come outside and I mean RIGHT NOW! Then you know what I'll do. I'll go there by myself and I'll fuckin wai for you [15, с. 88].

Розглядаючи граматичні засоби вираження менасива в англійських висловлюваннях, зазначимо їх різноманітність синтаксичного оформлення. Здебільшого вони виражаються в складнопідрядних реченнях типу «if – умова, наслідок», де наслідок виражено в головному реченні:

If you make a brag of your honesty to me, I'll knock your brain out [11, с. 150].

But unless you wish to talk with me in a civil way there is no need of our going on any further [14, с. 89].

Головна частина може передувати умові:

We'll not make any disturbance, if you don't [14, с. 89].

I won't answe for myself if you don't [14, с. 89].

And take yourself away from here, unless you want me to do something desperate [13, с. 56].

Досить широкий спектр засобів мовного вживання менасива в сучасній англійській мові надається «експресивним» синтаксисом. Доказом цьому слугує омонімічна конструкція із значенням погрози, маркована умовними складнопідрядними реченнями, які не передають зв'язок між менасивом та наслідковими діями. Причинно-наслідкові відносини вказують на зв'язок між менасивною дією, яку має намір виконати автор погрози, і фізичною можливістю його вчинення:

I'll make her change her tone if I have to use force to do it! [14, с. 57].

Комунікативний намір менасива може бути маркований різними типами складнопідрядних речень із підрядними способу дії (часу), означальним і з'ясувальним:

Surrender now before we blow thee to little pieces [14, с. 58].

You'll sing to the tune I pipe [10, с. 73].

Поверхнева маніфестація менасива в англійській мові утворюється через використання складносурядних речень моделі «умова + сполучник *or* + наслідок (покарання)» і складносурядних речень моделі «умова + сполучник *and* + наслідок (покарання)». Частини складносурядних речень, маркуючи комунікативний намір менасива, з'єднуються за допомогою сполучників *or* або *and*:

Move anothe step towards that door and I'll smash your skull open [10, с. 723].

Quick, then, and tell us what WAS your idea, or I'll shake the insides out o' you! [22, с. 69].

Менасиви в англійській мові можуть бути реалізовані простими двоскладними реченнями:

Tom, I've a notion to skin you alive! [22, с. 70].

В умовах реальної комунікації можливі випадки вживання менасива у формі простих речень, що містять вказівку погрози:

I'LL take it out of you [22, с. 72].

Прості речення вказують можливе покарання і причинний компонент одночасно, наприклад:

You are going to be sorry fo this [14, с. 59].

Крім того, в умовах соціальної взаємодії можливе вживання складних синтаксичних конструкцій із менасивом, що складаються, наприклад, із трьох простих речень:

Get out or there'll be more noise if that's all that concerns you [19, с. 78].

Матеріал англійської сучасної літератури показує менасивні конструкції з модальними дієсловами:

I can ruin you for life if I choose to open my lips [9, с. 409].

I must presently beat you myself unless you come to the point;

You shall hear from me, Mr. Hartright I may claim from you the satisfaction of a gentle an sooner than you think for [9, с. 410].

Менасиве забарвлення несуть деякі первормативні дієслова:

But I warn you all that a time's coming when you're going to feel sick whenever you think of this day [22, с. 79].

I promise you that the time will come when we shall meet again, and try this game over in a more earnest manner [19, с. 609].

У конструктивно-синтаксичному плані значення менасива може передаватися за допомогою питальних конструкцій, які не містять експліцитних показників цільового призначення. Значення погрози в подібних висловлюваннях є результатом транспозиції їх питальної форми у сферу каузативності:

You prepared to die? [22, с. 80].

Пацієнтна орієнтація щодо інтенції погрози має вигляд стихійності дії, неконтрольованості з боку того, хто погрожує. Ці значення надають мовленнєвому акту менасива значну експресивність і дієвість. До кількості пацієнтних моделей менасивного змісту в українській мові входять фразеологічні висловлювання, пасивні звороти і різновиди односкладних речень. В англійській мові не можна абсолютно адекватно передати семантику безособових, інфінітивних речень, а у процесі передачі значення безособових речень використовуються інші конструкції типу: *if he gives her any of his impertinence he will be punished terribly* [12, с. 95].

Особливістю питальних конструкцій із менасивами є те, що вони не містять відповіді, хоча є й питальна інтонація, питальні слова чи допоміжне дієслово для утворення питання будь-якої форми категорії часу англійського дієслова. Ілокутивна мета запитання в таких висловлюваннях нейтралізується, і вони стають своєрідною формою залякування, що мають відтінки зневаги або приниження:

What's that? What's that? What I am? [18, с. 203].

Як засіб посилення експресивності під час вираження менасива не менше показово використовується форма теперішнього часу в значенні:

Who goes? Stand, or we fire [21, с. 105].

Аналіз матеріалу показав, що адекватним засобом вираження ілокутивного характеру

висловлювання є експліцитно перформативна формула (в межах концепції Дж. Остіна), яка виражає однозначну відповідність між комунікативною функцією висловлювання й перформативним дієсловом [8, с. 80].

Проведений аналіз англійського матеріалу показав, що функціональний клас мовних одиниць в англійській мові може бути маркований різними конструкціями. Проведений комплексний аналіз семантичних і функціональних характеристик мовленнєвих актів із значенням погрози в комунікативному просторі довів, що менасив функціонує як регулятор дії, спрямований на розв'язання поставлених цілей, створюючи тим самим менасивно-комунікативний простір емоційного впливу на співрозмовника.

Це дозволяє дійти висновку, що мовленнєвий акт менасива в основному представлено у вигляді складнопідрядних речень. З усього різноманіття й багатства підрядних сполучників, типів підрядних речень в англійській мові в дослідженому матеріалі виявлено, що найчастіше менасив уживається в підрядних реченнях умови, що вводяться сполучниками *if, unless*, та складно-підрядних реченнях із підрядними способу дії Частини складносурядних речень, що втілюють комунікативний намір менасива, з'єднуються за допомогою сполучників *or* або *and*.

Є чимало варіантів граматичного та лексичного оформлення мовного акту менасива в англійській мові. В окремих випадках простежується вживання менасива з директивом для повідомлення причини в спонукальному дискурсі.

Дослідивши лексичних засоби вираження менасива в англійських творах, встановлено їх спрямованість на надання емоційного впливу за допомогою вживання дієслів деструктивної семантики, емоційних вокативів, різних видів лексичних підсилювань, а також конотації та асоціації нейтральної лексики.

Сучасні лінгвісти виявили інтерес до процесу мовного спілкування і, зокрема, до вивчення висловлювань як комунікативних одиниць. Стає необхідним подальше вивчення мовленнєвого акту менасива, що входить у контекст життєвих подій, створюючи соціальну, комунікативну або міжособистісну ситуацію, яка спричиняє певні наслідки, виходячи за межі мовної науки і стикаючись із питаннями загальнолюдського характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арский А. А. Семантические категории угрозы и предостережения и их вербальная реализация в современном немецком языке (тактико-ситуативный подход) : дис. канд. филол. наук / Александр Адольфович Арский. – Иркутск, 1998. – 180 с.
2. Благий Т. Л. Коммуникативно-прагматические классы предложений угрозы, страха и опасения в современном немецком языке : дис. канд. филол. наук / Т. Л. Благий. – Иркутск, 1994. – 160 с.
3. Богданов В. В. Классификация речевых актов / В. В. Богданов // Личностные аспекты языкового общения : Межвуз. сб. науч. трудов. – Калинин : Изд-во Калинин. гос. ун-та, 1989. – 26 с.
4. Иванова И. П. Теоретическая грамматика английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высшая школа, 1981. – 285 с.
5. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ПРИОР, 1992. – 330 с.

6. Кобзева И. М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности / И. М. Кобзева // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 12, – С. 7–22.
7. Малинович Ю. М. Экспрессия и смысл предложения: Проблемы эмоционально-экспрессивного синтаксиса / Ю. М. Малинович – Иркутск : Изд-во Иркутского гос. ун-та, 1989. – 213 с.
8. Остин Дж. Как производить действия при помощи слов // Избранное / Дж. Остин ; пер. В. П. Руднева, Л. В. Макеевой. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 332 с.
9. Collins W. The Woman in White / Wilkie Collins. – N.Y. : Wilder Publications, 2009. – 520 p.
10. Cronin A. J. Hatters Castle / A. J. Cronin. – N.Y. : Bello, 2013. – 632 p.
11. Dickens Ch. David Copperfield / Charles Dickens. – Wordsworth Editions Ltd, 1997. – 768 p.
12. Dickens Ch. Dombey and Son / Charles Dickens. – L. : Penguin Classics, 2012. – 1040 p.
13. Dickens Ch. Oliver Twist / Charles Dickens. – N.Y. : Dover Publications, 2002. – 362 p.
14. Dreiser T. The Financier / Teodor Dreiser. – N.Y. : Empire Books, 2013. – 376 p.
15. Flusfeder D. A Film by Spencer Ludwig / David Flusfeder. – N.Y. : Fourth Estate, 2010. – 208 p.
16. Maugham S. Theatre / Somerset Maugham. – N.Y. : Vintage, 2002. – 304 p.
17. Proulx E. Annie The Shipping News / E. A. Proulx. – L. : Scribner, 1994. – 352 p.
18. Salinger J. D. Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters / J. D. Salinger. – Moscow : Progress Publishers, 1982. – 436 p.
19. Scott W. Old Mortality / Walter Scott. – Reissue edition. – Oxford : Oxford University Press, USA, 2009. – 624 p.
20. Shakespeare W. Hamlet / William Shakespeare. – L. : Simon & Schuster, 2003. – 342 p.
21. Stevenson R. Louis. Treasure Island / Robert Louis Stevenson. – N. Y. : Elegancia, 2013. – 184 p.
22. Twain M. The Adventures of Tom Sawyer / Mark Twain. – N.Y. : Dover Publications, Barnes and Noble Classics Edition, 1994. – 224 p.

© Шевченко М. Ю., 2014

Дата надходження статті до редколегії 05.12.2013 р.

ШЕВЧЕНКО Марина Юрївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Донецьк.

Коло наукових інтересів: лінгвістика тексту, когнітивна лінгвістика, методика викладання іноземних мов.